

Ігор СРІБНЯК,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна

e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Анна ХЛЄБИНА,

магістр філології, бібліотекар,
Слов'янська бібліотека —
Національна бібліотека Чеської республіки,
Прага, Чехія

e-mail: anna.khleбина@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8767-3042>

Мачей КРОТОФІЛ,

доктор габілітований, професор УМК,
завідувач кафедри військової історії
Інституту історії і архівістики
Університету Миколая Коперніка в Торуні,
Торунь, Польща

e-mail: makr@umk.pl
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6691-5532>

Ihor SRIBNYAK,

Doctor of History, Professor,
Head of the Department of World History,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv
Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine

Anna CHLEBINA,

Master in Philology, Librarian,
Slavonic library —
National Library of the Czech Republic,
Prague, Czech Republic

Maciej KROTOFIL,

Habilitated Doctor, Professor at NCU,
Head of the Department of Military History,
Institute of History and Archival Sciences,
Nicolaus Copernicus University in Toruń,
Toruń, Poland

Просвітні курси інтернованих вояків-українців у таборах Ліберець і Йозефов, Чехословаччина, у 1921–1922 рр. (за матеріалами часопису «Український Скиталець»)

У статті розглянуто особливості функціонування освітніх курсів інтернованих вояків Української Галицької Армії у таборах Ліберець і Йозефов ЧСР упродовж 1920–1922 рр. У них старшини мали можливість відвідувати матуральні гімназійний реальний та семінарійний курси, натомість для стрілецького складу інтернованих було засновано низку практичних курсів, із завершенням яких вони мали вагомні шанси на працевлаштування та отримання гідної зарплатні. Водночас у таборах опікувалися й тими вояками, хто мав низький освітній ценз, організуючи для них проведення курсів неграмотних і малограмотних. Освіта таборян стала одним із найпотужніших інструментів для подальшої їх адаптації та соціалізації в ЧСР, що значно полегшувало комбатантам процес інтеграції до чехословацького суспільства. До ведення курсів залучалися кращі представники старшинського корпусу УГА, які мали для цього необхідні знання та навички, а також патріотичні почування і бажання підготувати своїх земляків до тривалого перебування на чужині. Саме тому всі освітні осередки (школи, гуртки, курси), що діяли в таборах, виконували й важливу національну місію, яка полягала в збереженні української культури, мови та історичної пам'яті інтернованого вояцтва.

Ключові слова: освітні курси, старшини, інтерновані вояки УГА, Ліберець, Йозефов, Чехословаччина.

Educational Courses for Interned Ukrainian Soldiers in the Liberec and Josefov Camps, Czechoslovakia, in 1921–1922 (based on materials from the “Ukrainskyi Skytalets” journal)

This article examines the characteristics of the educational courses for interned soldiers of the Ukrainian Galician Army in the Liberec and Josefov camps in Czechoslovakia during the period from 1920 to 1922.

The foremen had the opportunity to attend matriculation, gymnasium, real and seminary courses there, and a whole series of practical courses was established for the riflemen, the completion of which would give them a good chance of employment in the Czechoslovak Republic and at the same time receive a decent salary. At the same time, the camps also took care of those soldiers who had low educational qualifications, organizing courses for the illiterate and semi-illiterate persons. The education of camp inmates became one of the most powerful tools for their further adaptation and socialization in the Czechoslovak Republic, which greatly facilitated the combatants' process of integration into Czechoslovak society. The best representatives of the officers' corps of the Ukrainian Galician Army were involved in conducting the courses, who had the necessary knowledge and skills, as well as patriotic feelings and a desire to prepare their fellow countrymen for a long stay in a foreign country. Because of this, all educational centers (schools, clubs, courses) operating in the camps also fulfilled an important national mission, which consisted of preserving the Ukrainian culture, language, and historical memory of the interned soldiers.

Keywords: educational courses, foremen, interned soldiers of the Ukrainian Galician Army, Liberec, Josefov, Czechoslovakia.

Після прибуття з Італії до Чехословаччини (ЧСР) групи колишніх полонених галичан із складу вже неіснуючої австро-угорської армії (вересень 1920 р.) їх розмістили у таборі Ліберець вже в статусі інтернованих. На цей час у ЧСР вже перебували вояки Української Галицької Армії (УГА), які були інтерновані раніше в таборі Німецьке Яблонне. У 1921 р. всі інтерновані українці були переведені до табору Йозефов. У всіх цих таборах провадилася інтенсивна національно-організаційна й культурно-освітня робота, діяли різноманітні гуртки, аматорські театральні трупи, були створені самодіяльні оркестри. Інтерновані мали можливість долучитися до спорту, до самоосвіти в таборових бібліотеках і читальнях, у таборах виходило кілька часописів, завдяки яким задовольнялися інформаційні потреби українського вояцтва. Починаючи з 1920 р., значна частина інтернованого вояцтва мала можливість тимчасово залишати табори, працюючи у складі робітничих команд у різних місцевостях ЧСР, що дозволяло їм робити грошові заощадження та витратити їх для придбання одягу й поліпшення харчування. У цій ситуації командування інтернованих військ УГА, намагаючись зберегти єдність і згуртованість таборян, докладало всіх зусиль для задоволення їхніх освітніх потреб.

Одним із перших до вивчення цієї проблеми звернувся дослідник історії української політичної еміграції Симон Наріжний, чия книга до сьогодні зберігає своє першоджерельне значення для всіх дослідників життя й побуту інтернованих вояків-українців у ЧСР¹. У ній автор торкнувся різних аспектів культурно-просвітницької діяльності вояцтва УГА, зокрема й діяльності освітніх курсів. У другій половині 1990-х рр. до вивчення проблематики таборового соціуму звернулися

українські дослідники, чії наукові розшуки дозволили істотно розширити наші уявлення про основні прояви життєдіяльності інтернованих вояків УГА в ЧСР². Одночасно Наталія Сидоренко вдалася до вивчення особливостей видання та змістового наповнення часопису «Український Скиталець»³.

Слід відзначити, що інтерес до цієї проблематики не згасав і в подальшому, реалізувавшись у кількох змістовних публікаціях⁴. Прикметним є те, що й останнім часом активно вивчається

² Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). Київ, 1999. С. 175–250; Срібняк І., Купцов А. З історії культурно-освітньої роботи у таборі інтернованих військ УГА в Йозефові (1921–1922 рр.). *Доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу українців* (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.). Історія. Частина 2: XX століття / Міжнар. асоц. україн. Одеса; Київ; Львів, 1999. С. 423–429; Срібняк І. В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.). Київ, 2000. С. 75–128.

³ Сидоренко Н. Відчакнута від рідного дерева галузка (Таборовий часопис «Український Скиталець» (Ліберець — Йозефов — Відень, 1920–1923) та його значення у формуванні національної громади у Чехії). *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Журналістика*. 1997. Вип. 5. С. 66–72; Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження. Ч. II: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). Київ, 2000. 262 с.

⁴ Ямкова О. М. Культурно-просвітницька діяльність та національно-патріотичне виховання у таборах інтернованих українців у Чехословаччині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2004. Вип. 74–76. С. 56–59; Krotofil M., Sribnyak I. Activity of schools and educational courses for soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their socialization (1919–1920) *Схід*. 2018. № 6(158). С. 58–62; Срібняк І., Хлебна А. «Культурно-Просвітній Кружок» у таборі інтернованих вояків УГА Йозефов, ЧСР (1921–1922 рр.): організаційно-освітній напрям діяльності. *Європейські історичні студії*. 2023. № 24. С. 83–98.

¹ Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. I. 372 с.

джерельний потенціал цього журналу, на шпальтах якого було розміщено значний масив інформації про обставини перебування вояків УГА у таборах Ліберець та Йозефов⁵. Крім поодиноких заміток про різні активності вояків у таборах, на сторінках «Українського Скитальця» з'являлися й розлогі звіти «Праці відділу Культурно-Просвітнього Кружка та поодиноких секцій та установ». Уміщені у ньому матеріали дозволяють досить детально реконструювати перебіг культурно-мистецьких акцій таборян і почерпнути цінну інформацію про роботу таборових освітніх курсів.

Метою статті є реконструкція особливостей діяльності просвітніх курсів, створених для інтернованих вояків УГА у таборах Ліберець і Йозефов (1921–1922 рр.), за матеріалами часопису «Український Скиталець».

Керівництво всією просвітньою роботою у таборах інтернованих вояків УГА в ЧСР здійснювалося виборними культурно-просвітніми кружками (гуртками). Їх члени (у переважній більшості — старшини УГА) працювали на добровільних засадах, вважаючи це своїм патріотичним обов'язком. Попри плановість і систематичність їхніх зусиль, на роботі гуртків суттєво позначалася низка негативних чинників, зокрема: перманентне формування з числа інтернованих робітничих команд і відрядження їх на різноманітні роботи, від'їзд на навчання до університетів Праги, Подебрад та інших європейських міст значної кількості старшин УГА, чутки про ліквідацію (перенесення) таборів, страх декого з таборян перед майбутнім і сумна перспектива чергового зимування в бараках, відсутність коштів для задоволення мінімальних життєвих потреб, зрештою, виразне намагання чехословацької влади «покласти край своїй гостинності»⁶.

⁵ Мартянова Я., Срібняк І., Хлебін А. Матеріали часопису «Український скиталець» як джерело для реконструкції таборового повсякдення інтернованих вояків-українців УГА в Чехословаччині (1922 р.). *Człowiek w historii vs historia człowieka*. Monografia zbiorowa. Warszawa-Paryż: Międzynarodowe konsorcjum naukowo-edukacyjne im. Luciena Febvra, 2021. S. 161–166; Кротофіл М., Срібняк І., Хлебін А. Основні прояви життєдіяльності робітничих команд УГА в ЧСР, 1922 — березень 1923 рр. (за матеріалами часопису «Український Скиталець»). *Terrae motor, solis caelique stator*. Monografia zbiorowa z okazji 550. rocznicy urodzin wybitnego polskiego astronoma Mikołaja Kopernika. Warszawa-Paryż: Międzynarodowe Konsorcjum Naukowo-Edukacyjne im. Luciena Febvra, 2023. S. 242–251.

⁶ Звіт відділу праці, секцій, курсів і установ КПК укр[аїнського] вій[ськового] табору в Йозефові за час від 24 червня по 30 листопада 1921. *Український Скиталець*. Йозефов, 1922. Лютий — березень. № 12. С. 19.

Рис. 1. Під час складання іспитів слухачами гімназійного курсу табору інтернованих українських вояків. Ліберець, ЧСР, 1921 р. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Од. обл. А-98. П-151

У таборі Ліберець Культурно-Просвітній Кружок (КПК) постав у вересні 1920 р., і вже невдовзі заходами його членів було організовано цілу низку різних курсів: гімназійний і семінарійний, французької та німецької мов, курси для неграмотних і малограмотних, відчитова комісія (для забезпечення читання часописів стрілецьку). Налагодженню їхньої діяльності в різний спосіб сприяли бібліотека КПК і редакція часопису «Український Скиталець»⁷. Останній регулярно висвітлював на своїх шпальтах перебіг освітнього процесу в таборах Ліберець і Йозефов, приміром, повідомивши в одному зі своїх номерів про склад викладачів гімназійного курсу протягом 1920–1921 рр. (загалом його відвідували 59 таборян). До їх числа належали старшини УГА Олександр Лукіянович, Яків Голота, Олекса Балицький, Дмитро Вахняк, О. Кравець, Федір Гула й місцевий вчитель Йосиф Тонеш (викладав інтернованим чеську мову). Семінарськими курсами (35 учнів) опікувалися вже згадані Я. Голота, О. Кравець, Д. Вахняк, а також Василь Чернецький, Петро Будз, Михайло Бринський, Володимир Кипріян⁸.

Рис. 2. Слухачі семінарійного курсу з членами іспитової комісії у таборі інтернованих українських вояків. Ліберець, 1921 р. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Од. обл. А-98. П-149

⁷ З діяльності Культурно-Просвітнього Кружка. *Український Скиталець*. Ліберці, 1921. Лютий. № 4. С. 22.

⁸ З життя і буття в таборі в Ліберцях. *Український Скиталець*. Ліберці, 1921. Лютий. № 4. С. 31.

Заходами сотника Миколи Пенчака з 16 листопада 1920 р. розпочалися виклади на заснованих ним у таборі шестимісячних курсах зі справи торгівлі. Вони відбувалися щоденно в приміщенні КПК протягом однієї години (з 16:00 до 17:00) і забезпечувалися директором і викладачами торговельної академії з Ліберця. Останні у свою чергу виявили бажання відвідувати курс англійської мови в таборі, на який вписалося 50 інтернованих⁹.

Рис. 3. Слухачі курсу з основ торгівлі табору інтернованих українських вояків. Ліберець, 1920–1921 рр. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Од. обл. А-98. П-156

З 6 грудня 1920 р. були започатковані курси для неграмотних у складі 31 учня. Усі неграмотні були забезпечені абетками, щоправда для тих, хто мешкав поруч в одному бараці, один примірник видавався на двох. Курс для малограмотних налічував 37 слухачів, але для них не вистачало підручників, і виходом з цієї ситуації стало використання як навчальної літератури випозичених у таборівій бібліотеці брошур, зміст яких корелювався зі змістом навчання (читання, письмо, історія України, історія народного господарства, лічба, співи). Навчання для учнів на обох курсах було безкоштовним, так само безоплатно видавалися підручники, олівці та зошити¹⁰.

Рис. 4. Слухачі курсу для неграмотних табору інтернованих українських вояків. Ліберець, 1920–1921 рр. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Од. обл. А-98. П-157

З огляду на збільшення числа курсів нагальною проблемою стало залучення до роботи фахових викладачів, для об'єднання зусиль яких 25 грудня 1920 р. був заснований «Гурток українських учителів». На своїх перших загальних зборах його члени визначили своїм найголовнішим завданням поширення освіти серед інтернованого стрілецтва УГА. У подальшому зусиллями його членів розпочалася робота низки освітніх курсів (вищої освіти для стрільців, Державно-поштовий курс, поглиблений курс французької та базові курси французької і німецької мов). Філологічні виклади відвідувало доволі небагато слухачів — 33 вояки, до того ж їхня кількість коливалася через виїзд з табору в складі робітничих команд. Курс поглибленої французької відвідували учні базового курсу французької мови або «ті, які були настільки ознайомлені з французькою мовою, що початкової науки цієї мови не потребували»¹¹. Ще 65 стрільців відвідували курс вищої освіти, який розпочався 15 січня 1921 р.¹²

Слухачі курсів здебільшого дуже відповідально ставилися до навчання, підтверджуючи здобуті знання на випускних іспитах. Зокрема, 8 червня 1921 р. для слухачів матурального курсу вчительської семінарії був проведений іспит, який витримали 18 кандидатів (також і одна жінка, котра пройшла навчання екстерном). Один із таборян склав цей іспит з відзнакою, продемонструвавши високий рівень знань і навичок¹³.

Після чергових перевиборів керівництва (виділу) КПК, що були проведені на його загальних зборах 24 червня 1921 р., до його нового складу увійшли: Роман Волощук (голова), Іван Мельницький (заступник), Михайло Дацків (писар), Роман Мегельський (скарбник), Богдан Білінкевич (фінансовий референт), Володимир Семака (бібліотекар), Ярослав Пастернак (архіваріус), Юліан Головінський, Михайло Гринів (члени). На цей час загальна кількість діючих у таборі організацій та гуртків становила вже 18, разом із читальною, бібліотекою, крамницею та редакцією «Українського Скитальця». До вже діючих курсів додався курс техніків, слухачі якого отримували практичні знання.

Започаткований 28 травня 1921 р. у таборі Йозефов Державний поштово-телеграфічний курс зібрав 39 учасників (серед них — 21 особа зі старшин, 18 підстаршин і стрільців). Для них були організовані щоденні заняття протягом чотирьох годин зранку (з 8:00 до 12:00) та трьох годин після обіду (з 14:00 до 17:00). До програми цього курсу ввійшли такі предмети, як листовна й ввоза пошта (викладав місцевий поштовий

⁹ Там само.

¹⁰ З діяльності Культурно-Просвітнього Кружка. С. 25.

¹¹ Там само. С. 22–23.

¹² Там само. С. 22.

¹³ З життя-буття в таборі в Йозефові. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Серпень. № 16. С. 13.

урядник Атанас Мидляк¹⁴), касова служба й поточні рахунки (начальник пошти в Йозефові Іван Гуриш¹⁵), телеграф і телефони (поштовий ад'юнкт Гриць Доскоч¹⁶), фізика (сотник Остап Кравець), географія (четар Олександр Балицький); державний лад (четар Іван Мельницький), французька мова (поручник Тадей Онишкевич). Після завершення теоретичної частини для учнів було організовано проходження практики. Для 35 слухачів цього курсу 24–27 серпня 1921 р. було проведено іспитові випробування, на які був запрошений урядовець Міністерства пошти й телеграфу ЧСР Франс Петровський. Успішно їх витримали перед екзаменаційною комісією 30 кандидатів, які отримали свідоцтва державного зразка¹⁷.

Рис. 5. Сотник УГА Остап Кравець, голова учительської секції Культурно-Просвітнього Клуба (гуртка) в Українському військовому таборі. Йозефов, 1921 р. *Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів*. Од. обл. А-98. П-139

¹⁴ Атанас Мидляк (чес. Atanas Mydlák). Слід відзначити, що редколегія «Українського Скитальця», наводячи це та інші прізвища чехів, могла вдатися до їх українізації. Взагалі пристосування іноземних імен до власної мовної традиції є природною частиною народного менталітету слов'янських народів. Питання відтворення чеських прізвищ у російських / радянських документах та їх реконструкція у чеськомовних текстах було стандартизовано та описано у редакційному вступі публікації: Великий терор в Україні 1937–1938 рр.: переслідування чеської меншини = Velký teror na Ukrajině 1937–1938: perekuce české menšiny : зб. док. / Ін-т дослідж. тоталітар. режимів Чеської Республіки, Галуз. держ. архів служби безпеки України; [авт. передм.: Л. Кудрна. А. Когут; ред.: Я. Дворжак та ін.]. Прага; Київ, 2023.

¹⁵ Ймовірно, Ян Гуриш (чес. Jan Hurych). — Авт.

¹⁶ Ймовірно, Ржегорж Доскоч (чес. Řehoř Doskoč). — Авт.

¹⁷ Державний поштово-телеграфічний курс. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Лютий–березень. № 12. С. 21.

Рис. 6. Слухачі поштово-телеграфічного курсу табору інтернованих українських вояків. Ліберець, 1920–1921 рр. *Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів*. Од. обл. А-98. П-155

16 вересня 1921 р. завершився курс вищої освіти, який скінчили 13 учнів з числа інтернованих, про що їм видали відповідні свідоцтва. З цієї нагоди директор (управитель) курсів четар М. Дольницький привітав випускників і закликав їх до передачі знань іншим, щоб і їхні учні стали «корисними членами власного народу». Окрема подяка була висловлена членам КПК, оскільки вони допомогли віднайти приміщення для курсу й доклали всіх зусиль задля забезпечення учнів усією необхідною літературою¹⁸.

Висвітлюючи різні форми залучення таборян у просвітне життя табору, не можна не згадати про зусилля різних гуртків, які заохочували своїх членів до здобуття нових знань. У цьому контексті доцільно відзначити створений в Йозефові «Союз українок», завдання якого полягало у наданні моральної та матеріальної підтримки жінкам у таборі, які разом з дітьми найбільше страждали від складних умов барачного повсякдення (особливо взимку) й антисанітарії. З метою урізноманітнення побуту жіноцтва й наповнення його конструктивним змістом члени Союзу активно долучалися до організації різних культурних заходів, а також дбали про поширення освіти серед жінок та їхніх дітей¹⁹.

«Союз Українок» розпочав свою діяльність у таборі з організації викладів на курсі української мови, літератури та історії для жінок, а також спромігся відкрити дитячий садок-школу (з 1 серпня 1922 р.), доручивши його управління поручнику Боківу²⁰. У школі класи були поділені на молодші (від 3 до 8 років) та старші (від 8 до 14 років), причому перший клас школи відвідували семеро дітей, другий — п'ятеро. Передбачалося, що у цій школі діти таборян у віці від 3 до 14 років

¹⁸ Курс вищої освіти. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Лютий–березень. № 12. С. 21.

¹⁹ Звіт відділу праці, секцій, курсів і установ КПК... С. 19.

²⁰ З життя-буття у таборі в Йозефові. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Жовтень. № 18. С. 8.

отримуватимуть базову освіту на засадах патріотичного виховання у відповідності до системи навчання видатного німецького педагога Фрідріха Фребеля²¹.

Але вже невдовзі робота Союзу була фактично паралізована. Це сталося внаслідок загострення внутрішніх протиріч і надмірної конфліктності деякого з жіноцтва. Здебільшого з'ясування стосунків між жінками відбувалося під час спільних засідань, про що першим дізнавалося українське командування інтернованих військ УГА в таборі. За наполяганням останнього провід КПК був змушений ухвалити рішення про припинення діяльності Союзу та його розпуск, передавши все його майно в розпорядження гуртка вчителів. Так само ліквідували й дитячу школу, залишивши її вихованців та їхніх матерів сам на сам із своїми проблемами²².

Ще одним громадським осередком, який активно сприяв своїм членам у отриманні нових знань, був «Правничий кружок» (гурток). Він об'єднав у своєму складі 48 таборян, які прагнули допомагати одне одному в підготовці до вступних іспитів на правничі факультети університетів. Ця категорія інтернованих нагально потребувала відповідної навчальної літератури, і за короткий час заходами української Академічної громади з Праги була передана частина необхідних книжок. Крім того, завдяки дотації КПК, гурток придбав ще 24 томи з юриспруденції, які стали в особливій нагоді тим, хто готувався до іспитів або ригорозу (основні іспити, які передують захисту наукового ступеня (докторату). — *Авт.*). Водночас члени гуртка виступали перед колегами з лекціями із різних сфер юриспруденції (насамперед з римського й цивільного права). Завдяки усьому цьому вісім осіб з їх числа склали т. зв. «перший іспит з права», а ще один таборянин успішно відбув ригороз²³.

Отримані у таборі знання стали для частини таборян вагомим спонукальним чинником до отримання довгострокових відпусток у спробі вступити на навчання до університетів ЧСР або й інших країн. У листопаді 1921 р. так вчинило 36 таборян, які планували продовжити свої студії з метою отримання фаху з юриспруденції, медицини, музики, торговельної справи тощо. Проте, як зазначав таборовий часопис, ця інформація була далеко не повною, бо не всі майбутні студенти вважали за потрібне інформувати про свої плани комендатуру табору²⁴. Ускладнювало

підрахунок й те, що доволі часто вступники й студенти вдавалися до «міграцій», коли дехто з них виїздив з табору, водночас частина тимчасово поверталася. Також до табору постійно приїздили поодинокі старшини й стрільці УГА, які втекли «чи то з польських таборів, чи від переслідувачів», або ті, котрі з різних життєвих обставин перебували в Австрії, Німеччині, Італії²⁵.

Прагнучи підготувати вояцтво до перебування на чужині, КПК табору Йозефов у січні 1922 р. ініціював заснування торговельного кооперативного курсу (директор — І. Мельницький). Його викладацький склад і запропоновані ним дисципліни для викладів були досить переконливими: економічні основи торговельного та вексельного права (викладав В. Яворський), організація [кооперативних] спілок (І. Мельницький), книговодство (діловодство) (П. Костюк), торговельна географія (Л. Семчук), торговельна кореспонденція (М. Сірий), фінансові розрахунки (М. Шах), торговельна справа (А. Шенгафт) і українська мова (В. Чернецький). Про викладання чеської мови для учнів торговельного кооперативного курсу вдалося домовитись з одним із вчителів місцевої школи. Обов'язковими предметами цього курсу були також машинопис і українська стенографія. Тому не є дивним, що на його відвідування зголосилося близько 80 таборян, переважно підстаршин та стрільців, які воліли отримати необхідні їм знання для успішної роботи в місцевій торгівлі та кооперації²⁶.

Слід відзначити, що дехто з місцевих вчителів (чехів) намагався створити для таборян додаткові можливості для здобуття спеціальних знань. Таке їх бажання реалізувалося у започаткуванні при державній садівничій школі в Сміржице²⁷ 2 травня 1922 р. господарсько-садівничого курсу, який був відкритий для всіх охочих таборян (таких віднайшлося 27 осіб). Навчання тут відбувалося відповідно до програми, розробленої вчителями згадуваної школи, що не лише містила теоретичну частину, а й передбачала проходження практики²⁸.

На шпальтах таборового часопису присутня коротка інформація про започаткований 1 серпня 1922 р. четарем В. Флюнтом курс для неграмотних і малограмотних, який відтоді регулярно працював у таборі, хоча кількість учнів була невеликою (7 неграмотних і 12 малограмотних)²⁹. Курс вищої математики розпочався у таборі 1 вересня 1922 р. та поділявся на дві спеціалізації — інтегрального

²¹ Дитячий садок-школа Союзу українок. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Лютий-березень. № 12. С. 22.

²² Союз українок. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Лютий-березень. № 12. С. 21.

²³ Кружок правників. *Український Скиталець*. Йозефів, 1922. Лютий-березень. № 12. С. 20.

²⁴ 3 життя-буття в таборі в Йозефові. *Український Скиталець*. 1921. Листопад-Грудень. № 10. С. 10.

²⁵ 3 життя-буття в таборі в Ліберці. Березень. № 5. С. 34.

²⁶ 3 життя-буття в таборі в Йозефові. Січень. № 11. С. 10.

²⁷ Сміржице (чес. Smiřice) — місто в Градець-Краловському районі Чехії, за 7 км на південь від Йозефова. — *Авт.*

²⁸ 3 життя-буття в таборі в Йозефові. Липень. № 15. С. 8.

²⁹ 3 життя-буття у таборі в Йозефові. Жовтень. № 18. С. 8.

рахунку (6 слухачів) та теоретичної механіки (13 таборян)³⁰.

17 листопада 1922 р. у таборі було скликано першу організаційну конференцію, що розглянула питання надання статусу «державних» таборним освітнім закладам. Після затвердження вищим керівництвом ЗУНР відповідного подання (грудень 1922 р.) у Йозефові постала «Українська державна еміграційна гімназія імені Президента Євгена Петрушевича» та «Державний еміграційний учительський семінар імені Івана Франка зі школою вправ». Тоді ж усі навчальні курси та школи в Йозефові перейшли під управління учительського семінару й організаційної конференції, таборовий гурток вчителів відтоді опікувався лише курсом для неграмотних і малограмотних, який 3 листопада 1922 р. відкрився знову для 13 учнів з числа членів робітничих відділів (після їх повернення до табору)³¹.

У період з 18 грудня 1922 р. по 3 червня 1923 р. у таборі був повторно проведений торговельно-кооперативний курс, який відвідали 70 таборян, але екзаменаційні випробування (після двотижневої підготовки) успішно склали лише 24 особи з числа його слухачів. На думку таборового часопису, це було незаперечним досягненням: «Поле наших кооперативів дістане 24 нових трудовиків і нехай лиш цих осіб направити в 24 різних місцевостей — це буде заслуга нашого Культурно-Просвітнього кружка»³².

Одним із найбажаніших освітніх курсів для таборян став курс з вивчення моторів (до числа його слухачів вписалося 106 стрільців та підстаршин), який розпочав свою роботу 25 грудня 1922 р. У цей час бракувало автомеханічних шкіл, а кількість автомашин невинно збільшувалася. КПК залучив до викладів на ньому поручника Томорука, четаря Грицина й сотника Кравця, управителем курсу був призначений поручник Прохурський. Їхніми зусиллями було проведено теоретичний курс (фізика, устрій поодиноких елементів моторів та креслення їх в розрізі, принцип роботи двигунів внутрішнього згорання та обслуговування їх, моделі автомобілів). Заняття проходили щоденно (крім святкових днів) і тривали понад п'ять місяців (до літа 1923 р.). КПК надав у користування учням цього курсу все наявне у таборі приладдя, призначене для слюсарської роботи. Але з усіх слухачів курсу стягувалися щомісячні побори в 10 чехословацьких крон для часткової оплати витрат курсу. Після

³⁰ Звіт відділу культурно-просвітнього кружка та його секцій, курсів і установ від 1 червня 1922 до 31 грудня 1922. *Український Скиталець*. Відень, 1923. № 27. 1 березня. С. 52–53.

³¹ Звіт відділу культурно-просвітнього кружка та його секцій... № 26. 15 лютого. С. 39.

³² Зі Скитальщини. *Український Скиталець*. Відень, 1923. № 35. 1 липня. С. 29.

закінчення курсу його випускникам були присвоєні кваліфікації «шофера, машиніста моторових машин і моторових плугів»³³.

Протягом другої половини 1922 р. активно діяв і вже згадуваний «Правничий кружок», члени якого увійшли до складу Української академічної громади (УАГ) в Празі. На той час він складався з 51 учасника, більшість гуртківців проходила навчання в Празі або Брно, повертаючись до табору лише під час «феєрій» (канікул). Решта ж працювала в різних секціях і установах КПК, активно долучаючись до таборового культурно-освітнього життя. За результатами навчання протягом 1921/1922 навчального року один член гуртка склав екзамени для отримання ступеня доктора права, 7 осіб склали перший іспит, 5 — другий і 4 успішно завершили третій іспит. Гурток утворив невеличку власну фахову бібліотечку, у фондах якої нараховувалося 96 наукових видань³⁴.

Тобто, просвітницька робота в таборах Ліберець і Йозефов завжди залишалася в центрі уваги команди й виборних органів інтернованих вояків-українців, полягала у заснуванні та організаційно-педагогічному забезпеченні функціонування різних освітніх курсів. До цього активно залучалися ті старшини УГА, які мали необхідні знання та навички, а також патріотичні почування та бажання підготувати своїх земляків до тривалого перебування на чужині. Тому всі освітні осередки (школи, гуртки, курси), що діяли в таборах, виконували й важливу національну місію, яка полягала у збереженні української культури, мови та історичної пам'яті інтернованого вояцтва.

Особливо пильна увага очільників КПК була прикута до матуральних гімназійного реального та семінарійного курсів, бо вони давали можливість молодим старшинам УГА підготуватися до вступу в університети й здобути в подальшому вищу освіту. Натомість для стрілецького складу інтернованих заснували низку практичних курсів, завершення яких давало вагомий шанс на працевлаштування у ЧСР та отримання гідної зарплатні. Водночас у таборах опікувалися й тими вояками, хто мав низький освітній ценз (чи взагалі його не мав), пропонуючи їм відвідування курсів неграмотних і малограмотних.

Про освіту своїх членів з числа інтернованих дбали й деякі громадські організації, що діяли у таборах, хоч це й не було їх безпосереднім завданням. Зрештою, завдяки солідарним зусиллям всіх завансованих до освіти гуртків, установ і виборних представництв вояцтва УГА

³³ Звіт відділу культурно-просвітнього кружка та його секцій... № 27. 1 березня. С. 52–53.

³⁴ Звіт відділу культурно-просвітнього кружка та його секцій... 1923. № 26. 15 лютого. С. 41.

стало можливим зробити освіту й самоосвіту одним із головних трендів таборового життя інтернованих. Є всі підстави стверджувати, що освіта таборян стала одним із найпотужніших інструментів для їх подальшої адаптації та соціалізації в ЧСР, що значно полегшувало комбатантам процес інтеграції до чехословацького суспільства.

Насамкінець автори зазначають, що цю статтю було підготовлено на основі інституційної підтримки довгострокового концептуального

розвитку науково-дослідної організації, наданої Міністерством культури Чеської Республіки³⁵.

³⁵ Studie «Prosvitni kursy u taborach internovanych vojakiv-ukrajinciv Liberec i Jozefov, ČSR u 1921–1922 rr. (za materialamy časopysu „Ukrajinskyj skytalec“) [Educational courses in the camps of interned Ukrainian soldiers in Liberec and Jozefov, Czechoslovakia in 1921–1922 (based on materials from the „Ukrajinskyj Skytalets“ magazine)] vznikla na základe institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury České republiky.

REFERENCES

- Brailian, N. (2018). Ukrainski taborovi chasopysy u Chekhoslovatskii Respublitsi yak dzherelo do martyrolohu internovanykh ukrainsiv (1919–1923 rr.). *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 8, 75–98 [in Ukrainian].
- Furtes, O. (2008). Istoryko-memuarnyi litopys UHA «Ukrajinskyj Skytalets» 1920–1923 rr. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 17, 130–137 [in Ukrainian].
- Krotofil, M., & Sribnyak, I. (2018). Activity of Schools and Educational Courses for Soldiers of the Ukrainian Galician Army Interned in Czechoslovakia as a Form of Their Socialization (1919–1920). *Skhid*, 6(158), 58–62 [in English]
[https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.6\(158\).154914](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.6(158).154914)
- Krotofil, M., Sribnyak, I., & Chlebina, A. (2023). Osnovni proiavy zhyttiediialnosti robitnychykh komand UHA v CHSR, 1922 — berezen 1923 rr. (za materialamy chasopysu «Ukrajinskyj Skytalets») «Terrae motor, solis caelique stator». Monografia zbiorowa z okazji 550 rocznicy urodzin wybitnego polskiego astronoma Mikołaja Kopernika. Warszawa-Paryż, 242–251 [in Ukrainian].
- Martyanova, Ya., Sribnyak, I., & Chlebina, A. (2021). Materialy chasopysu «Ukrajinskyj skytalets» yak dzherelo dla rekonstruktsii taborovoho povsiakdennia internovanykh voiakiv-ukrayintsiv UHA v Chekhoslovachchyni (1922 r.). *Człowiek w historii vs historia człowieka*. Monografia zbiorowa. Warszawa-Paryż, 161–166 [in Ukrainian].
- Narizhnyy, S. (1942). *Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma Svitovymy viinamy*, 1. Prague [in Ukrainian].
- Pavlenko, M. I. (1999). *Ukrainski viiskovopoloneni i internovani u taborakh Polshchi, Chekhoslovachchyni ta Rumunii: stavlennia vlady i umovy перебування (1919–1924 rr.)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sydorenko, N. (1997). Vidchakhnuta vid ridnoho dereva haluzka (Taborovi chasopysy «Ukrajinskyj Skytalets» (Libertsy-Yozefov-Viden, 1920–1923) ta yoho znachennia u formuvanni natsionalnoi hromady u Chekhi). *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Zhurnalistyka*, 5, 66–72 [in Ukrainian].
- Sydorenko, N. (2000). *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia. Ch. II: Presa internovanykh ukrainsiv ta tsyvilnoi emihratsii (Chekhiia, Polshcha, Rumuniia, Yehypet, 1919–1924)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sribnyak, I., & Kuptsov, A. (1999). Z istorii kulturno-osvitnoi roboty u tabori internovanykh viisk UHA v Yozefovi (1921–1922 rr.) *IV Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv* (Odesa, 26–29 serpnia 1999 r.). Dopovidi ta povidomlennya. Istorii. Ch. 2: XX stolittia, Mizhnar. asots. ukrain. Odesa; Kyiv; Lviv, 423–429 [in Ukrainian].
- Sribnyak, I. (2000). *Ukrainci na chuzhyni. Poloneni ta internovani voiakiv-ukrainstiv u krainakh Tsentralnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy: stanovyshe, orhanizatsiia, kulturno-prosvitnytska diialnist (1919–1924 rr.)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sribnyak, I., & Chlebina, A. (2023). «Kulturno-Prosvitnyi Kruzhok» u tabori internovanykh voiakiv UHA Yozefov, CHSR (1921–1922 rr.): orhanizatsiino-osvitnii napriam diialnosti [“Cultural and Educational Section” in the Camp for Interned Soldiers of the UGA at Jozefov, Czechoslovakia (1921–1922): Organizational and educational activities]. *Yevropeyski istorichni studii / European Historical Studies*, 24, 83–98 [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.24.7>
- Yamkova, O. M. (2004). Kulturno-prosvitnytska diialnist ta natsionalno-patriotychne vykhovannia u taborakh internovanykh ukrainsiv u Chekhoslovachchyni. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia «Istoriiia»*, 74-76, 56–59 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до редакції: 03.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)